

О. С. Твердохліб,

к. держ. упр., головний спеціаліст відділу координації діяльності спеціалізованих вчених рад та атестування наукових кадрів управління підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів, Національна академія державного управління при Президентові України

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

O. S. Tverdokhlib,

candidate of sciences in public administration, chief officer of the academic councils' coordination and scientists certification section, department of research and teaching staff's training, The National Academy of Public Administration, the President of Ukraine

ETHIC ASPECTS OF PUBLIC INFORMATION'S ACCESS

У статті проаналізовано нормативно-правове регулювання забезпечення доступу громадян України до публічної інформації з позицій моральності. Охарактеризовано поняття "інформаційної етики" як концепції, що сформувалася за останні десятиліття в умовах переходу до інформаційного суспільства. Наведено її основні цінності, принципи та особливості.

The normatively-legal regulation of Ukraine's citizens' access providing to public information concerning morality aspects is analyzed in the article. The notion of "information ethics" as the concept that was formed during the latest decades under conditions of transition to information society is described here. Its basic values, principles and features are depicted in it.

Ключові слова: публічна інформація, доступ до інформації, мораль, інформаційна етика, принципи забезпечення доступу до інформації.

Key words: public information, access to information, morality, information ethics, principles of information's access providing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ

Процеси постійних змін, удосконалення та ускладнення сучасного суспільства, яке живе та розвивається в умовах загальної інформатизації й глобалізації, аналізують етичну складову відносин між державою та її громадянами в усіх сферах життєдіяльності. Проблема такої взаємодії в інформаційній сфері є надзвичайно важливою, оскільки по відношенню до інших вона є основою, адже саме на інформаційному рівні вона і відбувається. Етична складова цих процесів набуває сьогодні особливого значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

За останніх кілька років у науковій літературі з державного управління з'явилася низка досліджень, присвячених етичним і моральним складовим роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, діяльності державних службовців та посадових осіб. Разом з тим, процеси інформаційної взаємодії громадян і держави з позицій етики залишаються малодослідженими. Найвні окремі наукові розвідки з цих питань, проведені українськими науковцями-філософами та політологами [1; 2; 3; 4; 5; 9], наукові публікації зарубіжних дослідників [10; 11; 12].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Етичні цінності, в оволодінні якими полягає процес формування етичної культури особистості, суспільства, видаються доволі простими: доброта і людяність, обов'язок і совість, чесність і порядність, свобода і незалежність. Вони завжди були предметом наукових досліджень і постійних дискусій. Етичні аспекти забезпечення доступу громадян до інформації, що становить суспільний інтерес, — питання, що потребують більш детального вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основним завданням статті є дослідження етичних аспектів забезпечення доступу громадян України до інформації, яка становить суспільний інтерес (публічної інформації).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства інформація перетворилася на вихідний і кінцевий продукт праці — вона збирається, підлягає обробці та розповсюдженню; вона вже стала товаром, що про-

дається і купується, а побудована на її основі інформаційна система — спинним хребтом сучасного суспільства [9, с. 7].

На початку 2011 року кожен громадянин України одержав право на доступ до інформації, яка становить суспільний інтерес і знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників публічної інформації, одночасно із набуттям чинності закону України "Про доступ до публічної інформації". Згідно з ним, публічною вважається інформація відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях, яка:

— була отримана в процесі виконання суб'єктом владних повноважень чи іншими розпорядниками своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством;

— була створена в процесі виконання суб'єктом владних повноважень чи іншими розпорядниками своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством;

— знаходиться у володінні суб'єкта владних повноважень чи інших розпорядників публічної інформації [8].

Згідно з цим загальним визначенням, яке міститься у згаданому законі, до категорії публічної можна віднести будь-яку інформацію, дані, з якими суб'єкт владних повноважень чи інший розпорядник безпосередньо працює (подекуди усю наявну в організації інформацію). Разом з тим, за результатами моніторингу українського законодавства у сфері доступу до публічної інформації встановлено, що:

— розпорядники інформації самостійно визначають категорію інформації, яка знаходиться у їхньому володінні: публічна або з обмеженим доступом (з її розподілом на конфіденційну, таємну і службову) [7];

— розпорядники інформації самостійно визначають структурний підрозділ або відповідальну особу з питань запитів на інформацію [6], які самостійно реєструють, опрацьовують та відповідають на інформаційні запити. До підготовки відповіді на інформаційні запити можуть залучатися структурні підрозділи розпорядника інформації, причому остаточну відповідь формують спеціальні структурні підрозділи, відповідальні за доступ до публічної інформації;

— окрім структурного підрозділу або відповідальної особи з питань запитів на інформацію до підготовки відповіді на інформаційні запити, можуть залучатися структурні підрозділи розпорядника інформації, причому остаточну відповідь формують структурні підрозділи, у володінні яких перебуває запитувана інформація;

— запитувачі інформації мають право звертатися безпосередньо до структурних підрозділів, у володінні яких перебуває публічна інформація, які, у свою чергу, готують відповіді на інформаційні запити.

У процесі роботи з інформацією, яка становить суспільний інтерес, виникає чимало питань, пов'язаних з організацією доступу до неї. Одним із найбільш актуальних є етичний аспект такого доступу, який стосується як самого механізму його забезпечення, так і самої інформації, яка становить публічний інтерес. Побудова етики інформаційного простору вимагає віднаходження фундаментальних, спільноспоріднених та самоорганізуючих цінностей. Саме таке завдання виконує інформаційна етика [4, с. 8].

Словосполучення "інформаційна етика" з'явилося у 1980-х роках минулого століття і стосувалося етичних аспектів використання інформаційних ресурсів, потім — інформаційних продуктів (1990-ті рр.), пізніше — інформаційного середовища (середина 1990-х рр.) і перетворилося на макроетику (2000-ні рр.) [12, с. 5—14].

Інформаційна етика — поняття, яке знаходиться на перетині багатьох інших сфер: біоетики, натуралістичної, військової, технічної етики, етики засобів масової інформації, наукової етики, етики народного господарства, політичної, юридичної, медичної етики [10]. Пред-

метом вивчення інформаційної етики є моральність інформаційного суспільства, в умовах якого тепер живе світ. Вона досліджує те, як суспільство, розробляючи та використовуючи інформаційні й комунікаційні технології, нові технічні засоби роботи з інформацією, даними, поводить себе або має поводитися з точки зору моралі. Разом з тим, відмінною рисою інформаційної етики є те, що вона стоїть осторонь інших теорій етики, адже вона зосереджена на сутності інформації, інформаційних процесах [5, с. 301].

У питаннях моральної оцінки дій в інформаційній сфері неодмінно постає проблема вільного здійснення вчинків та їхніх мотивів. Процеси інформатизації повинні регулюватися державою за допомогою встановлення загальнообов'язкових правил, у яких враховуються моральні орієнтири, потреби й запити громадянського суспільства. Досить важливим у зв'язку з цим є розуміння того, що громадянське інформаційне суспільство як суспільний ідеал є ціннісним орієнтиром, що задає вектор розвитку соціальних систем на сучасному етапі [2, с. 55].

Інформаційна етика, передусім, стосується таких основних сфер суспільного буття:

— забезпечення суспільної та індивідуальної безпеки;

— забезпечення приватності;

— забезпечення анонімності, нерозголошення інформації, яка стосується кожної конкретної особи;

— забезпечення цілісності даних;

— зручність, практичність і простота доступу до інформації та її використання;

— зловживання інформацією, недостовірне її трактування, перекручування;

— моніторинг і аудит тощо.

Інформаційна етика базується на загальнолюдських цінностях, суспільній моралі. Власне, основними моральними принципами, з урахуванням яких і сформувався предметне поле інформаційної етики, є:

— "privacy" (таємниця приватного життя): право людини на автономію й свободу в приватному житті, право на захист від посягання з боку органів державної влади, інших людей. Особливої уваги цей принцип набуває в умовах формування численних баз і банків даних, в яких містяться дані про особу; додержання вимог конфіденційності наданої інформації;

— "accuracy" (точність): неухильне дотримання інструкцій з експлуатації інформаційних систем та обробки інформації, чесне, відповідальне ставлення до власних посадових обов'язків;

— "property" (приватна власність): недоторканність приватної власності щодо інформації, даних, забезпечення норм авторського права, інтелектуальної власності;

— "accessibility" (доступність): право громадян на інформацію, доступ кожного суб'єкта суспільства до інформаційних технологій і до будь-якої потрібної йому відкритої (дозволеної) інформації у будь-який час і в будь-якому місці [3].

Л. Флоріді визначає чотири основних цінності інформаційної етики:

- 1) модальні;
- 2) гуманітарні;
- 3) пояснюючі;
- 4) конструктивістські.

Модальний клас властивостей включає такі цінності, як логічна та практична ймовірність, фактична наявність. Наступний, гуманітарний клас властивостей, стосується стійкості, стабільності, безпеки, надійності, достовірності, конфіденційності, вживаності, відповідності, чесності, повноти та достатності. Клас пояснюючих якостей містить такі поняття, як придатність, доступність і недоступність інформації, можливість та простота її використання, систематичність інформації. В останній, конструктивістський клас, вводяться такі

категорії, як моральність інформації, можливість удосконалення, оновлення, а також виправлення [11, с. 46].

Законом України "Про доступ до публічної інформації" визначено, що публічна інформація є відкритою, а серед основних принципів забезпечення такого доступу законодавець визначає відкритість та прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень, які, на нашу думку, можна вважати основоположними в процесі забезпечення доступу до публічної інформації. Відкритість та прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень втілюються в наявності інформації щодо процедур надання певних адміністративних послуг, переліків документів для їх отримання, відповідальних осіб тощо. Вони передбачають вироблення ефективних методів роботи, за допомогою яких громадянам надається вся необхідна їм інформація, вони отримують доступ до найсуттєвішої інформації, що стосується функціонування будь-якої організації чи установи. Серед інших принципів забезпечення доступу до публічної інформації законодавець визначає вільне отримання та поширення інформації, принцип рівноправності.

Розглядаючи основні принципи забезпечення доступу громадян України до публічної інформації та порівнюючи їх із основними цінностями інформаційної етики, про які йшлося вище, можна констатувати, що вже сьогодні на законодавчому рівні сформовано значне підґрунтя (основу) в забезпеченні доступу громадян України до публічної інформації, в якому враховуються основні моральні принципи, які становлять предметне поле концепції поняття "інформаційної етики".

У контексті висловленого актуалізується питання про моральний аспект використання наданої суб'єктом владних повноважень інформації зацікавленим громадяном, організаціям чи установам. Статтею 19 закону України "Про доступ до публічної інформації" визначено, що зацікавлена особа (запитувач) має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запити [8]. Отже, розпоряднику інформації не відомо, для чого і з якою метою буде використана надана ним запитувачам інформація.

У зв'язку з цим важливого значення набувають правила і норми поведінки, яких мають дотримуватися всі, хто збирає, опрацьовує та поширює інформацію, що має суспільний інтерес. Це, насамперед, внутрішні переконання окремих осіб, їхнє власне розуміння того, що можна і чого не можна робити. При цьому обов'язково повинні враховуватися інтереси всього суспільства і окремих його соціальних груп. Такі норми і правила складаються в кожному суспільстві протягом багатьох років і залежать передусім від звичаїв і традицій, що склалися історично, менталітету. Більшість етичних правил і норм поведінки лягли в основу створення численних регламентів і кодексів окремих професійних соціальних груп суспільства: журналістів, лікарів, бібліотекарів, державних службовців тощо, що зумовило появу поняття "професійна етика". Як система норм професійна етика є кодексом правил, що визначає поведінку окремих соціальних груп суспільства в процесі їх службової діяльності. Ці норми відповідають чинним законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків.

Професійна етика, як і етика взагалі, не розробляється, а виробляється поступово в процесі повсякденної спільної діяльності людей. Професійна етика систематизує накопичений в процесі історичної практики досвід, характерний для певного виду діяльності, узагальнює його і удосконалює у міру вдосконалення цього виду діяльності.

ВИСНОВКИ

Результатом проведеного дослідження став аналіз нормативно-правового регулювання забезпечення доступу громадян України до інформації, що становить суспільний інтерес (публічної інформації) з позицій моральності. Здійснений аналіз дав змогу охарактеризувати поняття "інформаційної етики" як концепції, що сформувалася за останні десятиліття в умовах переходу до інформаційного суспільства; наведено її основні цінності, принципи та особливості. Доведено, що в інформаційному законодавстві України з питань доступу до публічної інформації враховано основні етичні аспекти його забезпечення. Подальші наукові розвідки за цим напрямом можуть бути спрямовані на дослідження моральних аспектів застосування публічної інформації в процесі професійної діяльності окремих соціальних груп суспільства.

Література:

1. Іванов В. Журналістська етика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Іванов, В. Сердюк. — 2-ге вид., випр. — К.: Вища школа, 2007. — 231 с.
2. Мануйлов Є. М. Етичні аспекти інформаційно-технологічної безпеки держави у сучасних умовах / Є. М. Мануйлов, В. Ю. Триняк // Наук. зап. Харк. ун-ту повітр. сил: зб. наук. праць. — 2009. — Вип. 1. — С. 49—56. — (Серія "Соц. філос., психологія").
3. Мартинюк В. М. Морально-етичні норми спілкування в мережевих комунікаціях [Електронний ресурс] / В. М. Мартинюк. — Режим доступу: http://www.rus-nauka.com/15_APSN_2010/Philosophia/67238.doc.htm
4. Миролюбенко Г. А. Інформаційна етика в просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-етичний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук.: спец. 09.00.07 "Етика" / Г. А. Миролюбенко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2011. — 20 с.
5. Миролюбенко Г. Інформаційна етика. Проблема становлення галузі / Г. Миролюбенко // Гуманітарні та соціальні науки: мат-ли I Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2009 (Львів, 14—16 трав. 2009 р.). — Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. — С. 301—303.
6. Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації: указ Президента України від 05.05.2011 № 547/2011 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/547/2011>
7. Питання системи обліку публічної інформації: постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 № 1277 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1277-2011-%D0%BF>
8. Про доступ до публічної інформації: закон України від 13.01.2011 № 2939-VI: за станом на 19 лист. 2012 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
9. Хлестун Г. Ю. Етика засобів масової інформації в сучасних політичних процесах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук.: спец. 23.00.03 "Політ. культура та ідеологія" / Г. Ю. Хлестун; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 18 с.
10. Bendel O. Die Medizin in der Moral der Informationsgesellschaft [Електронний ресурс] / Oliver Bendel. — Режим доступу: <http://www.itforhealth.ch/de-CH/News/2012/05/25/die-medizin-in-der-moral-der-informationsgesellschaft.aspx>
11. Floridi L. Information ethics: On the philosophical foundation of computer ethics / Luciano Floridi // Ethics and Information Technology. — 1999. — Vol. 1. — P. 37—56.
12. The handbook of information and computer ethics / ed. by K. E. Himma, H. T. Tavani. — Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2008. — 671 p.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013 р.